

MA'RÛF-i KERHÎ

(معروف الكرخي)

Ebû'l-Mahfûz Ma'rûf b. Firzân el-Kerhî
(ö. 200/815-16 [?])

Iraklı zâhid ve sûfi.

Bağdat'ın Kerh mahallesinde doğdu (Hatîb, XIII, 199). Sâmerâ yakınındaki Kerh-i Bâceddâ veya Şehrîzor civarındaki Kerh-i Cüddân'dan olduğu da kaydedilmektedir (Yâkût, IV, 255). Hıristiyan veya bir rivayete göre Vâsıtlı Sâbiî bir ailenin oğlu olan Ma'rûf'un çocukluğunda ailesi tarafından hıristiyan bir hocaya teslim edildiği, teslîs inancına karşı çıktığı için hocası kendisini dövünce ailesini terkedip kaçtığı, yıllar süren bu ayrılığı sırasında sekizinci imam Ali er-Rızâ ile karşılaştığı, onun vasıtasıyla müslüman olduğu, eve döndüğünde evlât hasretiyle yanan anne ve babasının da ona uyup müslüman oldukları bütün kaynaklarda belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda babasının adının Ali olarak geçmesi (Sülemî, s. 84) onun İslâmîyet'i kabul ettikten sonra bu adı almış olabileceğini akla getirmektedir. Ma'rûf'un zühd hayatına yönelmesi, Dâvûd et-Tâî'nin müridi Ebû'l-Abbâs İbnû's-Semmâk vasıtasıyla olmuştur.

Kûfe'de vaazını dinlediği İbnû's-Semmâk'ın Allah'tan yüz çeviren kimseden Allah'ın da yüz çevireceğini, Allah'a bütün kalbiyle yönelen kimseye O'nun rahmetiyle yöneleceğini ve bütün mahlûkatı ona yönelteceğini ifade eden sözlerinden çok etkilendiğini, Allah'a yönelip efendisi İmam Ali er-Rızâ'nın hizmeti dışında bütün meşguliyetini ve malını terkettiğini söylemesi Ma'rûf-i Kerhî'nin Ali er-Rızâ ile münasebetinin sürekli olduğunu göstermektedir. Nitekim Ali er-Rızâ'nın kapıcısı olduğu, Şîî bir grup onu ziyaret ederken meydana gelen izdiham sırasında kemiklerinin kırılıp bir süre sonra öldüğü kaydedilmektedir (a.g.e., s. 84). Zehebî, muhtemelen Ali er-Rızâ'nın kapıcısının adının da Ma'rûf olduğunu söyleyerek bu rivayeti doğru kabul etmez (*A'lâmü'n-nûbelâ*, IX, 343). Onun İmam Ali er-Rızâ'nın kapıcısı olduğuna dair Sünnî kaynaklarında da yer alan bu bilgi Şîî çevrelerinde genel kabul görmeye birlikte bazı Şîî müellifleri tarafından eski Şîî tabakat kitaplarında Ma'rûf'un adının geçmemesi sebebiyle şüpheyle karşılanmıştır. Bir kısım eserlerde Ma'rûf'un İmam Ca'fer es-Sâdık'ın yakınlarından olduğu kaydedilmekteyse de bu rivayet onun Ma'rûf-i Mekki

adlı biriyle karıştırılmasından kaynaklanmaktadır (Ma'sûm Ali Şah, II, 289). Kendisinden naklettiği bir sözünden (Feridüddin Attâr, s. 294) Ma'rûf'un Dâvûd et-Tâî ile de görüştüğü anlaşılmaktadır. Nitekim bu sözü kaydeden Attâr'dan önceki kaynaklarda da onun Dâvûd et-Tâî ile görüştüğü belirtilmektedir.

İbn Teymiyye, Ma'rûf-i Kerhî'nin Kerh dışına çıkmadığını ileri sürerek Ali er-Rızâ vasıtasıyla müslüman olup ondan hırka giydiğine ve Dâvûd et-Tâî'nin sohbetlerine katıldığına dair bilgilerin doğru olmadığını söylemiş (*Minhâcü's-sünne*, VIII, 44), Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Ebû'l-Ferec İbnû'l-Cevzî gibi müelliflerin bu tür bilgilere yer vermemiş olmasını da dayanakları arasında zikretmiştir. Ancak İbnû'l-Cevzî, *Menâkıbü Ma'rûf el-Kerhî ve aḥbâruh* adlı eserinde onun Ali er-Rızâ vasıtasıyla müslüman olduğunu kaydetmekte ve Dâvûd et-Tâî'nin sohbetlerine katıldığını da Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'den naklen zikretmektedir (s. 51, 57). Öte yandan Ma'rûf'un Kerh dışına çıktığı kaynaklarda belirtilmektedir. Zehebî de Sülemî'nin bu kaydının doğru olmadığını belirterek İbn Teymiyye ile aynı kanaati paylaşmıştır (*A'lâmü'n-nûbelâ*, IX, 339). Onun Dâvûd et-Tâî ile görüşmediğini ileri süren Şîî müellifleri de vardır (Abdülhüseyin Zerrînkûb, s. 114).

Ma'rûf-i Kerhî'nin 200 (815-16) veya 201 (816-17) yılında Bağdat'ta vefat ettiği belirtilmekle birlikte 204 (819-20) tarihini verenler de vardır. Zâviyesinin bulunduğu yere defnedilen Ma'rûf-i Kerhî'nin kabrinin çevresinde kendi adıyla anılan bir kabristan oluşmuş ve mezarının üzerine bir cami inşa edilmiştir.

Ma'rûf-i Kerhî'nin mânevî tasarrufunun ölümünden sonra devam ettiğine inanıldığından kısa bir süre içinde kabri ziyaretgâh haline gelmiştir. İlk kaynaklardan itibaren nakledilen, "Ma'rûf'un kabri tecrübe edilmiş bir ilâçtır" sözü (Sülemî, s. 85; İbnû'l-Cevzî, *Menâkıbü Ma'rûf el-Kerhî*, s. 200) yaygındır. Tasavvuf'ta velî kabirlerini ziyaret edip şifa bulma geleneği muhtemelen Ma'rûf'un kabrinin gördüğü bu ilgiden sonra başlamıştır. XVII. yüzyılda Bağdat'ı ziyaret eden Evliya Çelebi türbe etrafında oluşan kültürden bahsetmektedir.

Tasavvuf tarihinin en büyük şahsiyetlerinden olan Ma'rûf-i Kerhî'nin önemi daha çok Kâdiriyye, Halvetiyye, Nakşibendiyye, Rifâiyye, Desûkiyye, Mevleviyye,

Safeviyye, Ni'metullâhiyye, Nurbahşiyye, Bektaşiyye gibi Sünnî ve Şîî birçok tarikatın silsilesinin kendisiyle devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu silsilelerin ilki Ali er-Rızâ, Mûsâ el-Kâzım, Ca'fer es-Sâdık, Muhammed el-Bâkır, Ali Zeynelâbidîn ve Hüseyin b. Ali vasıtasıyla Hz. Ali'ye ulaşır. On iki imamdan yedisinin yer aldığı "silsiletü'z-zeheb" denilen bu silsileyi sadece Nakşibendîler (Muhammed Pârsâ, s. 28), Ca'fer es-Sâdık'tan sonra Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir ve Selmân-ı Fârisî vasıtasıyla Hz. Ebû Bekir'e de ulaştırırlar. Diğer silsile Dâvûd et-Tâî, Habîb el-Acemî ve Hasan-ı Basrî vasıtasıyla yine Hz. Ali'ye varır. Üçüncü bir silsile de Ferkad es-Sebahî, Hasan-ı Basrî, Enes b. Mâlik vasıtasıyla Hz. Ali'ye ulaşır (İbnû'n-Ne-dîm, s. 260).

Ma'rûf-i Kerhî'nin talebelerinden en önde geleni, birçok silsilenin kendisiyle devam ettiği Cüneyd-i Bağdâdî'nin şeyhi Serî es-Sakatî'dir. Ayrıca Ma'rûf'tan sonra müridleri Şehâbeddin Ahmed Tebrîzî, İsrâfil el-Mağribî, Ebû Hamza Muhammed el-Bağdâdî ile de farklı silsileler oluşmuştur.

Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere Yahyâ b. Maîn, Bişr el-Hâfî gibi dönemin önemli simalarının Ma'rûf-i Kerhî'yi ziyaret edip kendisiyle bazı konuları istişare ettikleri, Ma'rûf'un ilimde yetersiz olduğunu söyleyen birine Ahmed b. Hanbel'in, "İlimle elde edilmek istenen şey Ma'rûf'un ulaştığı mertebedir" cevabını verdiği, onun duası makbul sayılan abdal zümresinden olduğunu söylediği kaydedilmektedir. Süfyân b. Uyeyne ve Abdülvehhâb el-Verrâk'ın da Ma'rûf'un büyüklüğü ve kerâmetleriyle ilgili sözleri vardır. Gazzâlî *İḥyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'de Ma'rûf'un çeşitli sözlerini nakletmiş, Mevlânâ Celâled-dîn-i Rûmî *Meşnevî*'de (II, 71) onun büyüklüğünün İmam Ali er-Rızâ gibi bir zata hizmet etmesinden kaynaklandığına işaret ederek, "Ma'rûf, Hz. Peygamber'in haremine bekçi oldu da aşk halifesi kesildi, nefesleri Tanrı nefesi oldu" demiştir.

Ma'rûf-i Kerhî zâhidliğiyle tanınmış, duası kabul edildiğine inanıldığı için daha sağlığında zâviyesi herkesin rağbet ettiği bir yer haline gelmiştir. Müridi Serî es-Sakatî'ye, "Allah'tan bir şey dilerden Ma'rûf'un hürmetine diyerek iste" şeklindeki nasihatı, tasavvuf tarihinde şeyhlerden istimdad ve tevessül geleneğini başlatan ilk örnek olması bakımından önemlidir. Onun Ali er-Rızâ'dan huruf ilmini öğrendiği nakledilir. Sülemî ve Hücvirî, Ma'-

rûf'u fütüvvet ehli sûfiler arasında saymıştır. Fütüvvet ehlinin lâmetlerini ve falı olmak, karşılık beklemeden övmek ve istenmeden vermek şeklinde ifade eden Ma'rûf-i Kerhî tasavvufu, "Hakikatleri elde etmek ve halkın elindekilerden ümidi kesmektir" şeklinde tarif etmiştir. Ayrıca onun ilâhî aşktan ilk söz edenlerden olduğu nakledilir. Aşkın ancak Allah'ın lutfu olduğunu, kazanılan bir şey olmadığını söylemesini tasavvuf düşüncesi üzerinde ciddi etki yapmıştır.

Ma'rûf-i Kerhî hadis rivayetinde de bulunmuştur. Bekir b. Huneys, Rebî' b. Sabîh, Abdullah b. Mûsâ ve İbnü's-Semâk'tan hadis almış, kendisinden Halef b. Hişâm, Serî es-Sakatî, Zekeriyâ b. Yahyâ el-Mervezî, Yahyâ b. Ebû Tâlib rivayette bulunmuştur. İbnü'l-Cevzî onun rivayet ettiği yedi hadisin tahrircini yapmıştır.

İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü Ma'rûf el-Kerhî ve aḥbâruh* adıyla yirmi yedi bölümden oluşan bir eser kaleme almıştır. Tasavvufa ve sûfilere birçok eleştiri yöneltten İbnü'l-Cevzî'nin Ma'rûf'un faziletlerini anlatan böyle bir eser yazması, onun görüşlerini sürdüren İbn Teymiyye'nin Ma'rûf-i Kerhî'yi eleştirmemesine sebep olmuştur. Muhtemelen her ikisini de etkileyen Ahmed b. Hanbel'in onun hakkındaki olumlu tavrıdır.

Ma'rûf-i Kerhî'nin eser telif ettiğine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ona nisbet edilen *Fütûḥ-i Erba'în* isimli risâle İbrâhim Edhem Girdî tarafından tercüme edilip neşredilmiştir (İstanbul 1312). Kırk bölümden oluşan risâlede ilâhî aşk konusu ele alınmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 260; Ebû Tâlib el-Mekî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1310, I, 9; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 83-90; Ebû Nuaym, *Hilye*, VIII, 360-368; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 199-209; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), bk. İndeks; Hücverî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 212-213, 216; Ebû Ya'lâ, *Ṭabakâtü'l-Hanâbile* (nşr. M. Hâmid el-Fîkî), Kahire 1371/1952, I, 382-389; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, II, 318-324; a.mlf., *Menâkıbü Ma'rûf el-Kerhî ve aḥbâruh* (nşr. Abdullah M. el-Cübûrî), Beyrut 1985; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 9-28; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), Bursa 1984, s. 294, 349-354; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 255; Mevlânâ, *Mesnevî*, II, 71; İbn Halikân, *Vefeyât*, V, 231-233; Takyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşad Sâlim), Riyad 1406/1986, IV, 61-62; VIII, 44; Zehebî, *el-İber*, I, 262; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 339-345; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cübûrî), I, 463-465; İbnü'l-Mülâkkin, *Ṭabakâtü'l-evliya* (nşr. Nüreddin Şerîbe), Kahire 1406/1986, s. 280-285; Muhammed Pârsâ, *Risâle-i Kudsiyye* (trc. Necdet Tosun), İstanbul 1998, s. 28; İbn Tağrıberdî,

en-Nücümü'z-zâhire, II, 166-167; Câmî, *Nefehât*, s. 38-39; Şarânî, *eṭ-Ṭabakât*, I, 61-62; Münâvî, *el-Kevâkib* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Ezheriyye), I, 488-491; Cemâleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendî, nr. 281, vr. 90^b-94^b; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 360; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 4; Ahmed Rifat, *Mir'âtü'l-makâsîd*, İstanbul 1293, s. 28-29; Mehmed Şükrî, *Silsilenâme*, Hacı Selimağa Ktp., Hüdâyî Kitapları, nr. 1098, s. 7, 15, 17, 23, 29, 39, 56-57, 59; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'îk*, II, 287-293, 299; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şıla beyne't-taşavvuf ve't-teşeyyuc*, Beyrut 1982, s. 386-390, 458, 467; Muhammed Celâl Şeref, *Dirâsât fi't-taşavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 1984, s. 115-131; Abdülhüseyn Zerrînküb, *Dübnâle-i Cüstücü der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 113-114; Mustafa Kara, "Ma'ruf Kerhî ve Tasavvuf-Şia İlişkisi Üzerine", *Hareket*, sy. 16-17, İstanbul 1980, s. 3-14; Tahsin Yazıcı, "Mâruf Kerhî", *İA*, VII, 344-345; R. A. Nicholson - [R. W. J. Austin], "Ma'ruf al-Karkhî", *EP* (İng.), VI, 613-614.

REŞAT ÖNGÖREN

MA'RUF-İ KERHÎ KÜLLİYESİ

Bağdat'ta
Ma'rûf-i Kerhî'nin kabri etrafında
şekillenen külliye.

Bağdat'ta aynı adla anılan mahallede Eski Halife Mezarlığı içinde bulunmaktadır. Ma'rûf-i Kerhî 200 (815-16) yılında ölünce bugünkü türbesinin bulunduğu yere gömülmüş, daha sonra uzun bir zaman içinde etrafında külliye gelişmiştir. Kaynaklarda IX. yüzyılda çok sayıda ziyaretçisi olduğu belirtilen türbenin ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. 459'da (1067) tamir edildiği, 612'de (1215) Halife Nâsır-Lidînillâh tarafından yenilenip yanına bir cami eklendiği kaydedilir. 1086'da (1675) Osmanlılar'ın Bağdat valisi Abdurrahman Paşa, 1101-

de (1690) Ömer Paşa, 1310'da (1892-93) Hasan Paşa ve 1312'de (1894) II. Abdülhamid tarafından tamir ettirilmiş ve birtakım ilâveler yapılmıştır. 1954'te külliye'nin zâviye, han ve misafirhane bölümleri yıkılarak yerleri mezarlık haline getirilmiştir. Külliye, 1967 ve 1974 yıllarında Irak Vakıflar Bakanlığı'nca yapılan restorasyon sırasında bugünkü şekliyle yeniden düzenlenmiş, cami-türbe kompleksi dışında özgün yapı özelliğini kaybetmiştir.

Günümüzde mezarlığın ortasında kalan külliye 500 metreyi aşan bir yolla ulaşılmaktadır. Külliye'nin ilk bölümünü yeni yapılan iki katlı, dikdörtgen planlı tekke hücreleriyle temizlik ve mutfak birimleri oluşturmaktadır. Alt katta iki taraflı sekiler üzerinde mezar sandukaları yer almaktadır. Bu bölümün devamındaki cami-türbe kompleksinin etrafı kalın duvarlarla çevrilmiştir. Cami ve türbeye kuzeyden yüksek sivri kemerli bir taçkapıyla girilmektedir. En dıştaki çinili âyet kitabesi 1974'te yenilenmiştir. Kemerin üstünde betondan bir saçak uzanmaktadır. İki kanatlı ahşap kapıyla kemer arasında bulunan altı satırlık kartuşlu çini kitâbede 1312 (1894) tarihiyle Sultan Abdülhamid'in adı ve tuğrası yer almaktadır. Kemerin çeviren silme tuğladan örülmüş, üçgen boşluklara kıvrık dallar ve araları na yazılar serpiştirilmiştir.

Ma'rûf-i Kerhî Camii kibleye göre dik düzenlenmiş dikdörtgen planlı bir yapıdır. Giriş bölümünün iki yanında minareye ve mahfile çıkılan merdivenler yer almaktadır. Harim mekânı yarım duvar ve kemerle iki sahna ayrılmıştır. Daha geniş olan batı bölümü ortada kubbe, kuzeyde

Ma'rûf-i Kerhî
Külliyesi -
Bağdat /
Irak